

Л. М. Немець
soc-econom-region@karazin.ua
Н. В. Гусєва
gusewa3110@gmail.com
О. С. Суптело
syptelo@gmail.com

Міжнародний досвід використання індивідуальних освітніх траєкторій у підготовці студентів у галузі суспільної географії

Доведено, що інструментом, який би міг вдосконалити освітній процес у закладах вищої освіти України, є впровадження в нього практики індивідуальних освітніх траєкторій. Досліджено досвід впровадження концепції індивідуальної освітньої траєкторії в низці університетів світу, а також окреслено можливості та перспективи для України.

Ключові слова: індивідуальна освітня траєкторія, заклади вищої освіти, освітні програми, Україна, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

L. M. Niemets
soc-econom-region@karazin.ua
N. V. Husieva
gusewa3110@gmail.com
O. S. Suptelo
syptelo@gmail.com

International experience of using individual educational trajectories for preparing students in the subject of Human Geography

The level of education development is a key precondition for the development of the country. Ukraine is among countries with a higher education level of more than 90 %. The process of globalization in the world contributes to the expansion of ties and interaction not only between industries, but also in the field of education and science. Unfortunately, the current process of higher education organization in Ukraine in comparison with global practices does not fully provide an opportunity for maximum realization of students' knowledge and skills. An instrument that could improve the situation is the individual educational trajectory. In this paper, the experience of introducing the concept of the individual educational trajectory in a number of world higher education establishments is studied, as well as opportunities and prospects for Ukraine are outlined.

Keywords: Individual Educational Trajectory, Higher Education establishments, Educational Programs, Ukraine, V. N. Karazin Kharkiv National University.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, здійснюють вплив і на систему вищої освіти. Інтеграція країни до європейського та загальносвітового освітніх просторів відкриває перед українськими закладами вищої освіти (ЗВО) багато можливостей, але водночас залишається низка проблем, що ускладнюють цей процес.

Зокрема, на шляху до підвищення якості вищої освіти та інтеграції України до європейського освітнього простору головною проблемою стає деуніфікованість освітніх програм та обмежені можливості вільного формування студентами індивідуальної освітньої траєкторії. З одного боку, українські студенти мають можливість навчатися та стажуватися в різних університетах світу, зокрема в межах програми ERASMUS+. Проте без уніфікованості освітніх програм виникає багато проблем та переважність студентів (які протягом семестру часто мають виконати як програму приймаючого європейського ЗВО, так і програму свого українського ЗВО), що є невиправданим. Тому, окрім рішення цієї проблеми, постає питання імплементації індивідуальних освітніх траєкторій, що б дало змогу студентам максимально використовувати всі наявні освітні можливості.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [2] індивідуальна освітня траєкторія є персональним шляхом реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їхньої складності, методів і засобів навчання. Впровадження та реалізація індивідуальних освітніх траєкторій у сучасних ЗВО є необхідністю для максимально ефективної підготовки фахівців.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 29 квітня 2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [1] в ЗВО України підготовка фахівців проводиться за 29 галузями знань, які включають в себе 115 спеціальностей. Більш вузькоспеціалізована підготовка студентів здійснюється відповідно до затверджених університетом освітніх програм, які часто відрізняються від освітніх програм однакових спеціальностей інших ЗВО. Це, з одного боку, підвищує конкурентоздатність ЗВО, а з іншого – зменшує можливості студентів для академічної мобільності.

Підготовка фахівців у галузі суспільної географії здійснюється за спеціальностями «Географія» та «Науки про Землю» в галузі природничих наук. У межах цих спеціальностей різними ЗВО України відкрито цілу низку освітніх програм і спеціалізацій. Зокрема, наприклад, на кафедрі соціально-економічної географії і регіонаознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна підготовка суспільних географів здійснюється за такими освітніми програмами [3]:

1) «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю 106 Географія;

2) «Географія рекреації та туризму» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю 106 Географія;

3) «Геоурбаністика, регіоналістика та країнознавство» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю 106 Географія;

4) «Геоінформаційні системи та технології в територіальному управлінні» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія;

5) «Економічна та соціальна географія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 103 Науки про Землю.

Для порівняння, на кафедрі економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка підготовка суспільних географів здійснюється за такими освітніми програмами [4]:

1. «Економічна географія» (спеціалізації «Управління розвитком регіону», «Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка») першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія.

2. «Урбаністика та міське планування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія.

3. «Економічна та соціальна географія» (спеціалізації «Управління розвитком регіону», «Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка») другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія.

4. «Урбаністика та регіональний розвиток» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія.

5. «Економічна та соціальна географія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 106 Географія.

Аналіз навчальних дисциплін за зазначеними спеціальностями та освітніми програмами яскраво репрезентує деуніфікованість освітнього процесу навіть на державному рівні. Порівняно з європейськими ЗВО згадана проблема має набагато гостріший характер. Отже, якщо студент отримає можливість навчання хоча б на кілька місяців у будь-якому з університетів України, не кажучи вже про ЗВО інших країн світу, то матиме значне переважання додатковими предметами. Водночас закордонні поїздки студентів із метою навчання або стажування стають дедалі частішими, а у процесі здобуття рівнів вищої освіти «магістр» та «доктор філософії» взагалі є невід'ємним елементом освітнього процесу.

У межах міжнародної програми академічної мобільності ERASMUS+ студенти кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на сьогодні мають змогу навчатися протягом декількох місяців в університетах Жирони (Іспанія), Орадя (Румунія) і Таллінна (Естонія) [3]. У цих університетах

функціонує практика індивідуальних освітніх траєкторій. Тобто студент у межах обраного напрямку навчання, суміжного з основним (суспільна географія), має змогу обрати низку предметів, які, на його думку, будуть найбільш корисними та ефективними для подальшого отримання загальних та професійних компетентностей. Такі вибіркові дисципліни обираються відповідно до кредитної трансферно-накопичувальної системи.

Здавалося б, можливість міжнародного навчання або стажування має підвищити рівень кваліфікації майбутнього фахівця, розширити можливості здобуття ним професійних компетентностей, які б підвищили його конкурентоздатність на ринку праці. Проте після завершення академічної мобільності студенти стикаються з низкою проблем, головним чином, пов'язаних з невідповідністю освітніх програм, різним кредитним навантаженням та додатковими точками контролю. Також часто проблемою стає той факт, що обрана основна освітня програма є менш вузькоспеціалізованою, ніж пройдена під час академічної мобільності, тому студенти можуть втрачати інтерес до подальшого навчання в Україні. Одним зі шляхів вирішення цих проблем могло б стати впровадження практики введення індивідуальної освітньої траєкторії в українських ЗВО.

Провідні ЗВО світу вже протягом тривалого часу практикують навчання студентів за індивідуальними освітніми траєкторіями. У цьому аспекті можна виділити два підходи:

1) європейський підхід – передбачає свободу студента як під час вибору навчальних дисциплін (щонайменше 20 % від загального обсягу навчального часу протягом усього терміну навчання), так і під час відвідування занять;

2) американський підхід – вибіркові дисципліни за обраною освітньою програмою складають також понад 20 % від загального обсягу навчального часу протягом усього терміну навчання, проте відвідування занять є обов'язковим.

Ці підходи в цілому дуже схожі. Але якщо університети Європи зазвичай мають значну автономію та уніфікованість освітніх програм, то американські ЗВО характеризуються більшим різноманіттям підходів та методів навчання.

Для більш детального розгляду індивідуальних освітніх траєкторій пропонується аналіз освітніх програм «Human Geography» (суспільна географія) на бакалаврському рівні за 1-й рік у таких університетах [5–8]:

1. Іллінойський університет в Урбані-Шампейні (university of Illinois At Urbana Champaign), США;
2. Університет Торонто (university of Toronto), Канада;
3. Університет Осло (universitetet i Oslo), Норвегія;
4. Університет Шеффілд Халлам (sheffield Hallam University), Велика Британія (табл. 1).

Особливості навчання та освітніх програм ЗВО світу
(складено авторами за [5–8])

Університет	Особливості навчання та освітніх програм		
	Навчальні дисципліни I року навчання		Особливості освітнього процесу
	Основні	Вибіркові	
University of Illinois At Urbana Champaign, США	<p>Передбачено вибір однієї дисципліни із запропонованого списку:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Вступ до метеорології»; • «Фізичні системи Землі»; • «Великі річки світу» 	<p>Передбачено вибір чотирьох дисциплін із запропонованого списку:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Рішення про місцеперебування»; • «Соціальні та екологічні проблеми»; • «Конфлікти ресурсів»; • «Геовізерунки Іллінойсу»; • «Вступ до соціальної статистики»; • «Навколишнє середовище та суспільство»; • «Політична географія»; • «Сталість та місто»; • «Сталий розвиток у Південній Азії»; • «Планета води, криза води»; • «Просторовий аналіз» 	<ul style="list-style-type: none"> • Період навчання – 3 роки. • Особливості навчання: проведення потокових лекційних занять практикується лише на 1-му курсі; 80 % дисциплін є вибірковими, їх викладають переважно в семінарській формі; обов'язковою складовою навчання є стажування
University of Toronto, Канада	<ul style="list-style-type: none"> • «Вступ до соціальної географії»; • «Бакалаврський проект»; • «Методика»; • «Кількісні методи» 	<p>Передбачено вибір чотирьох дисциплін із запропонованого списку:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Якісні методи»; • «Географічні інформаційні системи (ГІС)»; • «Міська географія та урбанізм»; • «Економічна глобалізація та регіональний розвиток»; • «Довкілля та суспільство»; • «Навколишнє середовище та суспільство»; • «Політична географія»; • «Північ / Південь – розвиток»; • «Міграція, транснаціоналізм і розвиток»; • «Влада, ідентичність та участь у трудовому житті»; 	<ul style="list-style-type: none"> • Період навчання – 3 роки. • Вимоги до завершення – мінімальний набір дисциплін із груп: <ul style="list-style-type: none"> – географія 1-го курсу: будь-які дві дисципліни; – курс фізичної та екологічної географії: будь-яка дисципліна; – курс із методики: всі дисципліни; – курс регіональної географії: будь-яка дисципліна; – 4-й курс: будь-яка дисципліна; – спеціалізовані курси: будь-які сім дисциплін

		<ul style="list-style-type: none"> • «Міграція, різноманітність та нерівність»; • «Екологія та інновації»; • «Південь у глобалізованому світі»; • «Структура та розвиток міст» 	
Universitetet i Oslo, Норвегія	<ul style="list-style-type: none"> • «Вступ до соціальної географії»; • «Методика»; • «Кількісні методи» 	<p>Жодної факультетської чи спеціальної дисципліни, проте студент може обрати додаткову дисципліну зі сфери спорту чи мистецтва, яка не ввійде до загальної кількості кредитів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Період навчання – 3 роки, або 180 кредитів. • Основна складова освітнього процесу включає написання бакалаврського проєкту та проходження практики. • Обов'язкові дисципліни в лекційній формі викладають протягом усього 1-го курсу. Спеціальні та вибіркові дисципліни пропонуються для вивчення на старших курсах, причому спеціальні дисципліни мають складати не менше 40 % від загального обсягу навчального часу протягом усього терміну навчання
Sheffield Hallam University, Велика Британія	<ul style="list-style-type: none"> • «Підходи до географії людини»; • «Дослідження в міській географії»; • «Вступ до польової роботи»; • «Вступ до регенерації та планування»; • «Ключові поняття в соціальній науці» 	<p>Вибіркові дисципліни на 1-му курсі не передбачені</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Період навчання – 3 роки (повний день), 4 роки (неповний день). • Є можливість поєднати або продовжити навчання в інших університетах країни чи світу за суміжними спеціальностями. • Специфічною рисою навчання є проведення дебатів та відкритих семінарів не лише між студентами та викладачами, але й представниками бізнесу

Як видно з табл. 1, у досліджуваних університетах студенти мають змогу не лише обирати освітню програму, але й окремі дисципліни – як вузькоспеціалізовані, так і загальноосвітнього характеру. Така свобода

вибору для студентів розширює сферу їхньої майбутньої діяльності та робить їх більш конкурентоздатними на ринку праці, а також дає змогу на будь-якому етапі навчання змінити спеціалізацію без втрат часу та зусиль. Особливо це є характерним для університетів Канади і США, оскільки в європейських ЗВО поширена практика введення спеціалізованих дисциплін із 2-го року навчання. Важливою складовою та невід’ємним елементом освітнього процесу у ЗВО Європи та Америки є проходження практики.

Для порівняння розглянемо навчальні дисципліни для студентів-бакалаврів 1-го курсу спеціальності 106 Географія освітньої програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток» кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (табл. 2) [3].

Таблиця 2

**Особливості освітніх програм ЗВО України
(на прикладі освітньої програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна) (складено авторами за [3])**

Дисципліни загальної підготовки		Спеціалізовані дисципліни	
Обов’язкові дисципліни	Вибіркові	Обов’язкові дисципліни	Вибіркові
<ul style="list-style-type: none"> • «Історія України»; • «Вища математика з основами матстатистики»; • «Фізика з основами фізики Землі»; • «Хімія з основами геохімії»; • «Іноземна мова»; • «Охорона праці та безпека життєдіяльності в галузі»; • «Загальна геологія» 	<p><i>У перший рік навчання не передбачено</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • «Топографія з основами геодезії»; • «Метеорологія і кліматологія»; • «Загальна гідрологія з основами океанології»; • «Загальне землезнавство»; • «Ґрунтознавство і біогеографія»; • «Основи суспільної географії» 	<p><i>У перший рік навчання не передбачено</i></p>

Аналіз табл. 1–2 свідчить, що в українських ЗВО набір навчальних дисциплін на 1-му курсі за суміжними освітніми програмами є набагато більшим, а отже, і вищою є завантаженість студентів, тоді як варіативна складова відсутня. Якщо порівнювати якісний склад навчальних дисциплін, то помітним є більш спеціалізований та професійний зміст освітніх програм (навіть у групі основних дисциплін) в університетах Європи, США та Канади.

Отже, сучасні підходи до освітнього процесу в ЗВО України та світу на сьогодні значно відрізняються. Головною відмінною рисою є відсутність реальної свободи студентів у навчанні та формуванні індивідуальної освітньої траєкторії. І хоча сучасні навчальні плани різних спеціальностей, освітніх програм і спеціалізацій в українських університетах «де-юре» передбачають вибіркові дисципліни в обсязі не менше 40 % від загального обсягу навчального часу, «де-факто» студенти ці дисципліни не обирають. Часто вони навіть не знають про те, що мають таку можливість. Більш того, враховуючи особливості планування навчального навантаження науково-педагогічних працівників ЗВО України, реалізація цієї можливості та формування індивідуальних освітніх траєкторій українськими студентами залишається під питанням. І вирішення цього питання можливе лише на загальнодержавному рівні.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (редакція від 11.02.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>
2. Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII «Про освіту» (редакція від 19. 01. 2019 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua>
4. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Географічний факультет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geo.univ.kiev.ua/uk>
5. Sheffield Hallam University [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.shu.ac.uk/>
6. Universitetet i Oslo [Elektronisk ressurs]. – Jilgangs modus : <https://www.uio.no/>
7. University of Illinois At Urbana Champaign [Electronic resource]. – Way of access : <https://illinois.edu/>
8. University of Toronto [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.utoronto.ca/>